

Nərimin Elnur qızı Qasimova
Bakı Dövlət Universiteti
narmin.qasimova97@mail.ru

BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDUNUN FƏALİYYƏTİNDƏ PROBLEMLƏR

Açar sözlər: valyuta, maliyyə böhranı, kredit, büdcə kəsiri, islahatlar

Keywords: currency, financial crisis, credit, budget deficit, reforms

Ключевые слова: валюта, финансовый кризис, кредит, дефицит бюджета, реформы

Giriş

Beynəlxalq Valyuta Fondu dünyada qlobal iqtisadi inkişaf məqsədlərinə xidmət edən və maliyyə resurslarının bölgüsünü təmin edən ən mühüm institutlardan biridir. Beynəlxalq Valyuta Fondu dünya üzrə valyuta monitorinqini təşkil etmək, ehtiyacı olan ölkələrə borc vermək, qlobal inkişaf və iqtisadi sabitliyi təmin etmək istiqamətində fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq Valyuta Fondu dövlətlər arasında pul münasibətlərini tənzimləmək üçün yaradılmışdır və qlobal pul sisteminin institusional əsasını təşkil edir. Beynəlxalq Valyuta Fondu həm iştirakçı ölkələrin iqtisadiyyatının, həm də bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının inkişafında mühüm rol oynayır.

Bu mövzunun öyrənilməsinin aktuallığı ondan qaynaqlanır ki, Beynəlxalq Valyuta Fondu iqtisadiyyatların qeyri-sabitliyinin artdığı və müxtəlif risklərin mövcud olduğu bugünkü qloballaşma şəraitində əhəmiyyətli yerdə dayanır. Çünki günümüzdə qlobal iqtisadiyyat və beynəlxalq maliyyə sistemi Beynəlxalq Valyuta Fondunun yaradılması zamanı planlaşdırılanlardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Dünyada inkişaf edən, xüsusilə sürətli iqtisadi artımı olan ölkələr qrupunun rolunu artırmaq meylinin formalaşması və inkişafı tendensiyası yaranmağa başlayır.

Beynəlxalq Valyuta Fondu beynəlxalq ticarətin tarazlaşdırılmış şəkildə inkişafı prosesinə kömək etmək, valyutaların mübadilə məzənnələrinin sabitliyinə şərait yaratmaq, maliyyə resursları təqdim etməklə dünya iqtisadiyyatının tənzimlənməsində yaxından iştirak edir (1, s.31).

2008-2009-cu illərdəki iqtisadi böhranın nəticələri göstərdi ki, valyuta sistemi bütün iştirakçı ölkələrin maraqlarını nəzərə almır, qatqı təmin edir, maliyyə idarəetməsində vaxtaşırı uğursuzluqların baş verməsinə, eləcə də onların bütün ölkələrin iqtisadiyyatında sürətli paylanmasına səbəb olur. Qlobal böhranlara və onların proqnozlaşdırılmasının səmərəsizliyinə reaksiya olaraq maliyyə təşkilatlarına, xüsusilə Beynəlxalq Valyuta Fonduna qarşı beynəlxalq tənqidlər kəskin artdı. Bu cür tənqidlərin səbəbləri çox vaxt fondla əməkdaşlıq edən dövlətlərin vəziyyətinin inkişaf etmək əvəzinə daha da pisləşməsi idi (2, s.38).

Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyətinin aşağıdakı tərəfləri tənqid olunur. Birincisi, ölkədən ölkəyə böhranın sürətlə yayılması ehtimalının düzgün qiymətləndirilməməsi idi. Xüsusilə, fond maliyyə böhranının xüsusilə dağıdıcı təbiətinin qarşısını almaqla bağlı qətiyyətli tədbirlər görməyə hazır deyildi.

İkincisi, Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən tövsiyə olunan proqramların və böhranı aradan qaldırmaq üçün tədbirlərin səmərəsizliyi idi. Onların əksəriyyəti bank sistemindəki qeyri-sabitlik, korporativ idarəetmə sistemindəki qüsurlar, bankların qısamüddətli maliyyə mənbələrinin cəlb edilməsindən asılılığı və s. kimi struktur amilləri nəzərə alınmadan makroiqtisadi böhranı aradan qaldırmaq üçün hazırlanmışdı və faiz nisbətlərinin kəskin artımı və büdcə məhdudiyyətləri təklif edirdi. Eləcə də kapital axınının dayandırılması üçün təcili tədbirlər görülməsinin zəruriliyinin inkarı böhran vaxtı borc institutu danışıqlarının yenidən başlanmasına səbəb oldu. Asiya böhranından sonra Beynəlxalq Valyuta Fondu nəinki vəziyyəti sabitləşdirə bilmədi, hətta onun dərinləşməsinə səbəb oldu. Böhranın əslində nədən qaynaqlandığı sualına – daxili korrupsiya, Beynəlxalq Valyuta Fondunun əməllərini kor-koranə yerinə yetirilməsi və ya sadəcə fond müdaxisələrinin Asiya problemlərinə əhəmiyyət verməməsi qlobal iqtisadi birlik qəti cavab verə bilmir.

Bu beynəlxalq təşkilatın ən kəskin tənqidçilərindən biri olan Nobel laureatlı Joseph Stiglitzin dediyinə görə özəlləşdirmə, bazar liberalizasiyası, maliyyə iqtisadiyyatı - bunlar Beynəlxalq Valyuta Fondunun siyasətinin dayandığı üç sütundur, qalanı isə bazarın "görünməz əli" ilə tamamlanacaqdır. O düşünür ki, Fond boş yerə kömək müqabilində inkişaf etməkdə olan ölkələrdən xərclərini azaltmaq və kreditlər üzrə yüksək faiz dərəcələrini qorumasını tələb edir, çünki bu hərəkətlər böhranın dərinləşməsinə gücləndirdi. Onun fikrincə, Beynəlxalq Valyuta Fondu milli valyutaları sabitləşdirmək üçün dövlətlərin fəaliyyətini maliyyələşdirməməlidir, onun əvəzinə işgüzar fəallığın təbii azalması ilə üzleşən dövlətlərdə ümumi tələbi təmin etmək üçün vəsaitlərini ona istiqamətləndirməlidir (3).

Nəzəriyyə baxımından Beynəlxalq Valyuta Fondu metodları demək olar ki, ideal görünür, amma praktikada onların dəyəri həmişə özünü göstərmir. Bu da özünü cəmiyyətin təbəqələşməsi, deindustrialaşması və işsizlik, yaşayış səviyyəsinin azalması və dövlət borcunun artması kimi böyük sosial xərclərdə göstərir. Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankının kökündən səhv olan siyasəti belə ağır nəticələrə gətirib çıxarır. Əsasən onların siyasəti neokolonializmi, yəni böyük güclərin zəif ölkələrin mənbələrini mənimsədiyini göstərir. Fond işçiləri yeni iqtisadi depresiylərin qarşısını almaq və bütün insanların bərabər şərtlər əsasında yaşamasına imkan vermək kimi əsl məqsədlərini unudular.

Digər tərəfdən, uğursuzluqlarda yalnız Fondu günahlandırmaq mümkün deyil, çünki onun səlahiyyətlərinə dövlətlərin daxili iqtisadi siyasətini idarə etmək daxil deyil və dövlətlər onun köməyini qəbul etməyə məcbur edə bilməz. Xüsusi əməkdaşlıq proqramının müddəaları dövlətin özü tərəfindən müəyyən edilir. Fond yalnız dövlətin ödəmələri problemini aradan qaldırmaq üçün kifayət edəcək qədər

siyasi dəyişikliklərə nəzarət edir. Fond danışıqlar aparır, dövlətlərin etirazlarını dinləyir, onların arqumentlərini qəbul edirsə öz tələblərində düzəlişlər edir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun yardım proqramlarının uğursuzluqlarının əsas səbəblərindən biri qarşılıqlı səriştəsizlikdir. Bir tərəfdən fond mütəxəssisləri nəzəri cəhətdən təsirli olan və hətta kömək edən tədbirlər irəli sürüdürlər, amma müəyyən bir ölkənin xüsusiyyətlərini nəzərə almırdılar. Digər tərəfdən təcili pula ehtiyacı olan dövlətlərin hakimiyyəti tələb olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə əlaqəli riskləri nəzərə almadan pul vəsaitini almağa hazır idilər. Üstəlik risklər haqqında ümumiyyətlə düşünmüdürlər, beləki əsas vəzifə vəsaiti almaqdan ibarət idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Beynəlxalq Valyuta Fondunun ölkələrə tövsiyələri əksər hallarda kontrastlıq tədbirləri tətbiq edən inkişaf etmiş dövlətlərin anti-böhran siyasətinə birbaşa qarşıdır. 2008-ci il qlobal maliyyə və iqtisadi böhranının ortasında Beynəlxalq Valyuta Fondu ABŞ, AB və Çində bu siyasəti dəstəklədi, ancaq öz "xəstələri" üçün fərqli bir "dərman" təyin etdi: Beynəlxalq Valyuta Fondunun 41 yardım sazişindən 31-i dövrüyyəli, yəni sərt pul və ya maliyyə siyasətini təmin edir (4, s.17).

Bu ikili standartlar həmişə mövcud olub və dəfələrlə inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə genişmiqyaslı böhranlara səbəb olub. Beynəlxalq Valyuta Fondunun tövsiyələrinin tətbiqi dünya birliyinin monopolar inkişaf modelinin formalaşmasına yönəldilmişdir.

Beləliklə, qloballaşma şəraitində Beynəlxalq Valyuta Fondunun islahatları aşağıdakı sahələri əhatə etməlidir:

- Maliyyə sektorlarının gücləndirilməsi: hüquqi və tənzimləyici əsaslar, habelə banklar üçün nəzarət əsaslarının gücləndirilməsi; vaxtında maliyyə məlumatlarının azad şəkildə bazarlara daxil olması; banklar və maliyyə qurumları üçün minimum xalis dəyər tələblərinin nəzərdən keçirilməsi; spekulyativ hücumla həssas olan məzənnə rejimlərinin tərk edilməsi.
- Məlumatların açıqlığı, Beynəlxalq Valyuta Fondunun şəffaflıq və hesabatlılığı: bazar iştirakçılarına və ictimaiyyətə məlumat təminatını yaxşılaşdırmaq beynəlxalq maliyyə sistemi islahatlarının əsas elementini təşkil edir. Bu həm də Beynəlxalq Valyuta Fondunun islahatlarında ilk addımdır.
- Özəl sektorun böhranın qarşısını alınması və idarə edilməsinə cəlb edilməsi: beynəlxalq maliyyə axınlarının əksəriyyəti özəl axınlardır. Bu, özəl sektorun maliyyə böhranlarının qarşısını alınması və aradan qaldırılmasında nə qədər vacib rol oynadığını göstərir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyəti həddən artıq amerikalaşma səbəbinə görə də tənqid olunur. Buna görə Fondun hər hansı bir qərarın qəbul edilməsi üçün iştirakçıların 85% -nin razılığı tələb olunur, bununla belə səsli iştirakçıların hissələrinə nisbətən formalaşdırılır. ABŞ səslərinin hamısının 17% -nə sahibdir (hər kəsədən daha çox) və buna görə də Beynəlxalq Valyuta Fondunun hər hansı qərarını bloklamaq imkanı var, məsələn, ABŞ-ın maraqlarına zərər vuran, müstəqil siyasət yürüdən dövlətlərə kredit ayrılmasını qadağan edə bilər. Yəni ABŞ, əvvəllər olduğu kimi, yəni fondun yaradıldığı dövrdəki kimi mahiyyətə Beynəlxalq Valyuta Fonduna rəhbərlik edir. Bir çox ölkələr, o cümlədən MDB, Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyəti zamanı tətbiq edilən qaydalardan məmnun deyillər.

Aydın ki, Fondun səlahiyyətləri genişləndirilmişdir. Bu iki - üzv dövlətlərin ümumi iqtisadi siyasəti və onların xarici valyuta siyasəti səviyyəsində həyata keçirilir (5, s.474).

Nəticə

Beynəlxalq Valyuta Fondunun subyektiv yanaşmaları nəticəsində bir neçə dövlət artıq ictimai-siyasi fəlakətlər keçirmişdir. Şərtlərin yerinə yetirilməsi müqabilində fondun dövlətlərə kredit verməsi inkişafa töhfə verməkdən çox onların iqtisadiyyatlarını qlobal maliyyə axınlarına bağlayaraq asılı hala salır.

Səslərinin böyük bir hissəsi mövcud olduqda dövlətlər qərar qəbul edilməsində birbaşa və ya dolayı olaraq öz maraqlarını laqeyd qoyaraq kredit götürülmüş dövlətin maraqlarını müdafiə edir.

Bu təşkilatın təsirinin azalması ABŞ-ın büdcə kəsiri də daxil olmaqla bir çox global bərabərsizliyin aradan qaldırılma bilməməsində ifadə olunur. Beynəlxalq Valyuta Fondunun fəaliyyətinin kəskin problemlərini üç əsasda birləşdirmək olar.

Birincisi, son on ilin yeni çağırışlarının təsiri altında Beynəlxalq Valyuta Fondunun ilkin məqsədlərindən - üzv dövlətlərin pul sabitliyi və tədiyyə balansının dəstəklənməsini yerinə yetirməkdən yayınması meylidir.

İkincisi, Beynəlxalq Valyuta Fondu üzv dövlətlər, xüsusilə yeni qoşulmuş dövlətlər arasında vəsaitlərin səmərəli bölüşdürməsi vəzifəsinin öhdəsindən gəlmir.

Üçüncüsü, fond qloballaşma prosesi səbəbiylə tədiyyə balans kəsiri və kapitalın hərəkəti ilə əlaqəli böhran kimi bir çox müasir və gələcək problemlərə tam cavab verməyə hazır deyil.

Ədəbiyyat

1. Nəbiyeva Zülfiyyə Zəbullay qızı. Beynəlxalq Valyuta Fondu və Azərbaycan Respublikasının fondla əməkdaşlığının müasir durumu magistr dissertasiyası. Bakı- 2015. 75 s.
2. Реш Анна Артуровна. Международный Валютный Фонд и оценка эффективности его деятельности: Ретроспективный и современный аспект. Томск – 2016. 55 с.
3. Выгоды и риски сотрудничества с МВФ. // www.segodnya.ua
4. Сидорова Е.А., Баранова М.С. Проблема глобального управления и роль Международного валютного фонда // Вестник Новосиб. Гос. Университета. – 2015. – № 15 (2). – С. 17
5. Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право. 2001. — 608 с. с. 474

Проблемы в деятельности Международного Валютного Фонда

Резюме

В рамках намеченных изменений Фонд должен повысить эффективность надзора за макроэкономическими показателями стран-членов. Действия МВФ по отношению к развитым странам должны быть более адаптированы к особенностям каждой отдельной страны, для стран с развивающейся экономикой усилия должны быть сосредоточены на предупреждении и преодолении кризисов. В странах с низкими доходами организация должна содействовать макроэкономической стабильности и повышению тех выгод для этих стран, которые они получают от внешней помощи и от глобального движения товаров и капитала.

Problems in the activities of the International Monetary Fund

Summary

In the framework of the planned changes, the Fund should increase the effectiveness of supervision of macroeconomic indicators of member countries. IMF actions in relation to developed countries should be more adapted to the characteristics of each individual country; for countries with developing economies, efforts should be focused on preventing and overcoming crises. In low-income countries, the organization must promote macroeconomic stability and increase the benefits for these countries that they receive from external assistance and from the global movement of goods and capital.

Rəyçi: prof. Ə.Sadıqov

Göndərilib: 26.04.2020

Qəbul edilib: 29.04.2020